

Néphagyomány és (közösségi) kultúra*

Amikor a felkéréshez megkaptam a munkacímét, amely *Néphagyomány – kultúra, kultúra – néphagyomány* megfogalmazásban öltött testet, gondolkodóba estem: hogyan is értsem a feladatot, miről beszéljek? Milyen alá-, fölé- vagy éppen mellérendelő viszonyra fókuszáljak a néphagyományt és általában a kultúrát illetően? Mindezt legfeljebb tíz percben!

A néprajztudomány kultúrafelfogásáról, -szemléletéről kell-e beszélnem vajon? Ez utóbbi viszonylag egyszerű feladat, hiszen tudományunk a paraszti kultúrát tekintette, tekinti(?) népinek. Az iparosokat már nem sorolja oda, noha a társadalomnak ez a rétege sok szállal kötődött a parasztsághoz, sok mindenben hasonult ahhoz, hiszen sok helyütt együtt élt vele, kevéske földje, gyümölcsöse, szőlője volt, vagy ha mindezt nélkülözte, akkor részes aratónak állt, kukoricát tört, ami az egymásrautaltságot is mutatja. Arról nem is beszélve, hogy ez a réteg készítette pl. azokat a viseletdarabokat, amelyek megalkotása speciális ismeretet, mesterségbeli tudást követelt meg, ám viselője révén mégis parasztinak mondunk.

A polgári és az egykori nemesi hagyományokat is csak annyiban vizsgálta, vizsgálja tudományunk, amennyiben ezek a rétegek mintaadók, és mint ilyenek strukturálták a paraszti kultúrát, megváltoztatták annak némely elemét.

Mielőtt túlzottan belebonyolódnék az alapkérdésbe, álljon itt három különböző értelmezés:

„Minden falu egy-egy kis zárt társadalom, melyet ősi, íratlan törvények, a szokások és elő-

ítéletek kormányoznak és tartanak egységben. Ez a zárt falusi népi közösség, mintha valami nagyranőtt család volna, amelyen belül mindenkinek joga van a másik életét ellenőrizni; de mindenki fellebbezés nélkül el is fogadja a közösség ítéletét, melyet az a helyi szokás és illem íratlan törvényei alapján hoz. Minél elmaradottabb viszonyok között él a közösség, annál szigorúbb a hagyományos életformák uralma. A hagyományokhoz való ragaszkodás megkönnyíti az egyén közösségi életét, mert minden elképzelhető esetre megvan a tanácsot adó »szokás«. A hagyományok megbolygatása, elvetése a közösség bomlásával, széthullásával járna.” (Györffy 1939: 20.)

Györffy István a Néphagyomány és nemzeti művelődés című vitairatában a falu társadalmát a hagyományok tekintetében zártnak látta, mi több a néphagyományt a parasztságra nézve a közösségi lét fundamentumának tekintette. A kép tehát statikus, évszázadok óta változatlan alapon nyugvó kultúráról beszél a 20. század harmadik évtizedének végén a magyar nép tudósa!

Hermann Bausinger éppen ezt a szemléletmódot veti a néprajztudomány szemére 1961-ben íródott, igencsak terjedelmes vitairata 1995-ös előszavában:

„A technika és egyáltalán a társadalom modern kifejezésformái az akkori néprajzban gyakorlatilag nem fordultak elő. Ezek per definitio nem nem léteztek, mivel a népi kultúrát egy technika előtti, preindusztriális, premodern formának

* Elhangzott Topolyán, a Kiss Lajos Néprajzi Társaság tagjainak a magyar kultúra napja alkalmából megtartott ünnepi műsorán 2018. január 19-én.

tekintették, amelyről feltételezték, hogy – jóllehet csak szívós maradványokban és védett szigetekben, de – mindmáig fennmaradt.” (Bausinger 1995: 8.)

Voltaképpen – noha klasszikus értelemben parasztságról már nem is beszélhetünk, még itt, a Délvidéken sem, legfeljebb utóparaszti hagyományokról; érdekes módon a 20. század folyamán a különböző társadalmi berendezkedésű államokban, a tradicionálistól mindinkább távolodó fejlődésen ment keresztül Kelet- és Nyugat-Európának ez a lakossági rétege, melynek tömegei feloldódtak a technikai civilizációban – a változásokat figyelmen kívül hagyva tudományunk paraszti kultúrafelfogása állandósulni látszott.

Nota bene: azért csak változóban van a korábbi szemléletmód, mert az újonnan alakuló tartalomhoz új jelzőt társítottak a szakma művelői, és mostanság már populáris kultúráról is szokás beszélni néprajzos berkekben:

„...populáris kultúra alatt azt a rész-kultúrát értem, amelyet nem lehet konkrét társadalmi osztályokhoz, rétegekhez kötni. Voltaképpen hordozója tehát az egész adott populáció, társadalmi hovatartozástól függetlenül; jelen vizsgálódásom objektuma a szlovákiai magyarok. Ennek a népszerű kultúrának alapvető jellemzője a szóbeliség, vagy az ezzel rokon kifejezési formák (újabb példákul az internet, sms), illetve a jelenségeknek ezekből is fakadó változatossága, variabilitása.” (Liszka 2010: 11.)

Liszka József okfejtése szerint a populáris, tehát népi (populus = nép) kultúrát egy adott népesség – a példánál maradva, a szlovákiai magyarok – egységes kultúrájának lehet tekinteni, ami esetünkben a délvidéki, szerbiai magyarság kultúráját jelentheti! A populáris, vagyis népi jelzővel az a gondom, hogy túlságosan emlékeztet a népszerűre, közkezdeltre, ami azért nem ugyanaz. Ha elfogadjuk, hogy az oktatás és a média hatására egyre inkább elmosódik a társadalomban élők között az egyénileg birtokolt műveltséganyag közti különbség, akkor sokkalta szerencsésebb közösségi kultúráról beszélni, melybe beleérthetünk mindenféle kulturális ismeretanyagot, így a néphagyomány megmaradt vagy éppen visszatartott elemeit is.

A fentiek alapján tehát lassanként elfeledhetjük a (népi) kultúra táji-történeti tagolódását? Napjaink társadalmi mozgásai ebbe az irányba hatnak, elég, ha a globalizáció folyamatos előretörésére gondolunk, és most nem elsősorban a fogyasztói társadalmi modell mind nagyobb terjedése a fő szempont, hanem a táguló világ, amelyet a média közvetít térségünk lakójának.

Az újabb ismeretekkel újabb szokások is meghonosodnak. Évek óta figyelem a Magyarok népi kultúrájának változásait: vannak újratartott régi hagyományok, ilyen a betlehemezés (a Tisza Néptáncgyűlés tagjai elevenítették fel a szokást, és elsősorban a felnövekvő újabb táncos generációk ápolják), vannak elpusztíthatatlannak tűnő hagyományok, mint amilyen a húsvéti locsolkodás, karácsonyfa-állítás; és vannak újak, az adventi koszorú, a karácsonyi-újévi temetői ikebana, vagy a halloween, tölklámpásokkal a házaknál és jelmezben vonuló fiatalokkal az utcákon.

A fogalmi felvetések után arról is szót kellene ejtenünk, hogy az előzőekben tárgyalt népi/populáris/közösségi kultúrának hol a helye a társadalom, vagyis a teljes népesség kultúrájában. Mennyire szerves része még a tradicionális ismeretanyag a populáris/közösségi kultúrának?

Idő szűkében csak címszavakban:

Survival jelenség: hogyan válik lehetségessé a továbbélés a kulturális közeg nagymérvű változása folytán? Talán a mostani 60-70 évesek még egy viszonylag hagyományosnak mondható, népi kultúrát őrző közegben nőttek fel. A nagymérvű társadalmi változások az 1960-as évektől indultak, illetve gyorsultak fel. A kérdés az, hogy mit őriztek meg és mit adtak át?!

Revival jelenség: az újjáéledés kapcsán a kérdés az, hogy a felélesztett szokás mennyire épül be a közösségi kultúrába, kik azok a hagyományhordozók, akik a visszatartást felvállalják. Ők maguk milyen hagyományra építik a tevékenységüket?

Egyesületek és egyének szerepe: az átörökítő, hagyományt teremtők képesek-e a közösség kultúrájába visszailleszteni az újratartott, egykor megvolt hagyományokat, vagy szubkultúrák jönnek létre?

A folyamatot hogyan befolyásolja a kultúrpolitika, nemzetpolitika: a pénz, fegyver, paripa kérdése. Mire jut támogatás, és mire nem?

Mindennek sarkalatos pontja a hagyományos társadalmi háló szétesése: az apáról fiúra, anyáról leányra elvének és gyakorlatának megszűnése.

A végére hagytam a tudományos eredmények újrahasznosításának problémáját és benne a tudós kutatók magatartását. Nem árulok el nagy titkot, hogy igen régen két táborra szakadt ez a közösség. Az egyik tábor a kutatás és feldolgo-

zás mellett aktívan részt vállal a hagyományok felélesztésében, az újonnan begyűrűzők ellen állást foglalva, ezzel szemben a másik tábor megelégszik a feltárással, feldolgozással és közreadással. Tulajdonképpen mindkét magatartás befolyásolja, gyarapítja a közkultúrát, és ez így van rendjén. Nem érdemes pálcát törni egyik felett sem.

Irodalom

Györffy István

1939: Néphagyomány és nemzeti művelődés. Magyar Táj és Népismeret Könyvtára, Budapest

Hermann Bausinger

1995: Népi kultúra a technika korszakában. Osiris–Századvég, Budapest

Liszka József

2010: Populáris kultúra. Magyarok Szlovákiában IV. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja

